

LUND UNIVERSITY

Uppstod egnahemsrörelsen på landet eller i staden?

Kjellberg, Anders

Published in:
Folkets Historia

1999

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Kjellberg, A. (1999). Uppstod egnahemsrörelsen på landet eller i staden? *Folkets Historia*, Årgång 27(Nr 3-4 1999), 130-132.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Följande artikel är publicerad i tidskriften

Folkets Historia

Årgång 27 Nr 3-4 1999 sid 130-132.

ISSN 0349-6279

(artikeln återges nedan i annan grafisk form än i tidskriften och är rensad från korrekturfel)

Läs mer om detta nummer av *Folkets Historia*:

http://folketsh.dnsalias.org/99_3_4.htm

Hemsida för Riksföreningen för folkets historia, Arkivet för folkets historia samt årsboken *Folkets Historia* (som år 2000 ersatte kvartalstidskriften med samma namn):

<http://folketsh.dnsalias.org>

Kommentarer & debatt

Uppstod egnahemsrörelsen på landsbygden eller i staden?

Tre kommuner - tre sociala miljöer

När man läser Per-Olof Remmares intressanta artikel 'Föreningen Egna Hem i Motala - egnahemsrörelsens pionjär' *Folkets Historia* nr 1 1998 får man intrycket att denna pionjärförening uppstod i staden Motala eller i dess omedelbara närhet. Redan i första meningen hävdas det att 'Föreningen Egna Hem grundades i Motala 1892 av kakelugnsmakaren F W Johansson.' När det gäller platsen för grundandet stämmer detta inte med verkligheten. Föreningen Egna Hem (FEH) bildades den 7 augusti 1892 vid *Karlströms bruk* i Kristbergs socken, som idag visserligen tillhör Motala kommun, men som då var - och fortfarande är - en ren landsbygdssocken. Karlström var ett litet stångjärnsbruk på gården Karlsbys marker, men ofta kallades hela denna skogs- och lantegendom för 'Karlströms bruk'. FEH bildades vid själva järnbruket, som låg flera kilometer från Karlsby herrgård i vars närhet Karlsby samhälle så småningom skulle växa fram. *Kristberg* var vid denna tid en egen kommun, belägen nordost om *Motala landskommun*, som i sin tur gränsade till *Motala stad*.

Eftersom den sociala miljön var mycket olika i dessa tre kommuner är frågan om platsen för grundandet av FEH inte oväsentlig. Medan Kristberg karaktäriserades av jord- och skogsbruk, rymde Motala landskommun en av Sveriges största industriella anläggningar - Motala Verkstad. I kontrast till Motala landskommun, som dominerades av verkstadsarbetare, hade Motala stad en klart småborgerlig prägel. Stadens jämfört med landskommunen avsevärt mindre befolkning levde i stor utsträckning på handel och andra servicenäringar. Motala var Sveriges till ytan minsta stad - mindre än en halv km² 1892!

Från 1893 fick föreningen sitt säte i Motala, men som framgått hade den ett år tidigare bildats i en ren landsbygdssocken och således inte i någon av de båda Motalakommunerna (Motala landskommun och Motala stad), vilka skulle kunna benämnas 'industri-Motala' och 'service-Motala', arbetarnas resp. småborgerlighetens Motala. När FEH bildades vid Karlströms bruk 1892 beslöt man samtidigt att här inrätta föreningens första lokalavdelning eller 'filial', Karlsby filial av FEH, vilken gavs beteckningen N:o 1. Tolv personer anmälde sig som medlemmar och tecknade sammanlagt 28 andelar. Året därpå anslöt sig flera personer från södra delen av Kristbergs socken då den egnahemsförening som där funnits - och som var en föregångare till FEH - upplöstes. Den 5 augusti 1893 bildades föreningens andra lokalavdelning, den i Motala, som följaktligen fick N:o 2 (åtta medlemmar), varpå följde filial N:o 3 Motala Verkstad fyra månader senare. Redan vid mötet i Karlström hade två arbetare från Motala Verkstad anslutit sig till föreningen. Den ene var timmerman och den andre varvsarbetare. Men de flesta av pionjärmedlemmarna kom helt naturligt från Karlsbytrakten, varav en mjölnare från Karlström, en soldat från Karlsby grenadjärort, vidare en skomakare, en trädgårdsmästare, en timmerman och en gårdssnickare samt två personer utan angivet yrke (dvs sammanlagt åtta medlemmar från Karlsby), medan föreningens initiativtagare, kakelugnsmakaren F W Johansson, var bosatt på annan plats i Kristbergs socken. Kristberg var dock inte Johanssons födelsesocken som Remmare påstår. Det var istället Vårdsberg, sydost om Linköping.

Kristbergs roll för FEH inskränkte sig inte till att rymma platsen för föreningens födelse. Även FEH:s först inköpta jordbruksfastighet (oktober 1895) som styckades för egnahemsbebyggelse var belägen i denna socken. Fastigheten Brånshult var sannolikt också den första lantegendom i Sverige som omvandlades till småbruksegnahem. Remmare redogör utförligt för Brånshult, men missar att FEH:s bildande och anläggandet av egnahemskolonin i Brånshult ägde rum i samma landsbygdssocken.

Egnahems- och rösträttsrörelserna

Men detta betyder inte att egnahemsrörelsen saknade rötter i städerna. Och här tycks Linköping ha spelat en viktigare roll än Motala. I Linköping tog den mycket livaktiga rösträttsrörelsen och tidningen *Östgöten* från våren 1892 på allvar upp frågan om bildandet av en egnahemsförening (med arbetsnamnet *Egna Hem*) för att förena arbetare och småbrukare i kampen för förbättrade levnadsförhållanden i avvaktan på att man med den allmänna rösträttens hjälp skulle kunna åstadkomma en rättvisare fördelning av jorden. Den östgötska rösträttsrörelsen avstod dock från att engagera sig i frågan på länsnivå då man tvivlade på arbetarnas förmåga att spara för att avbetala de lån som var nödvändiga att ta upp. Initiativet överlämnades åt de lokala rösträttsföreningarna. Men redan dessförinnan hölls ett möte i Kristbergs södra rösträttsförening i juni 1892 (vid gården Skalleby) för att diskutera egnahemsförslaget från Linköping och här "framträdde en person som enligt *Östgötens* entusiastiska referat umgåtts med egnahemstanken betydligt längre än rösträttsrörelsens ledare" (Edling 1996 s 124). Det var just kakelugnsmakaren F W Johansson, vilken som framgått härstammade från Linköpingstrakten, och som 1891 och 1892 var ombud för Kristbergs södra rösträttsförening vid länsmötena. Han fick rösträttsföreningens gehör för sin organisationsplan för en egnahemsförening. En sådan bildades också, som filial ("Kristbergs södra") till den *Jordbruksförening* som 1890 grundats vid DeGeersfors bruk i Godegårds socken, grannsocknen i norr till Kristberg. Även Jordbruksföreningen hade Johansson som initiativtagare och som syfte att stycka upp större lantegendomar i småjordbruk, men det gick minst sagt trögt att komma igång med verksamheten. Bildandet av FEH i augusti 1892 vid Karlströms bruk innebar att egnahemsrörelsen i Kristbergs och Godegårds socknar reorganiserades för att 1893 utsträckas till Motala och 1894 till Johanssons födelsesocken Vårdsberg. Sedan gick utvecklingen mycket snabbt med ett 80-tal nya filialföreningar 1892-1900, såväl på landsbygden som i städerna. FEH:s *ursprung* fanns dock, som vi sett, huvudsakligen på *landsbygden* även om influenser från rösträttsrörelsen i Linköping spelade en viss roll.

Anders Kjellberg

Källor och litteratur

Edling, Nils *Det fosterländska hemmet. Egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900* Stockholm 1996 (doktorsavhandling, Historiska institutionen Stockholms universitet, 540 sidor)

Egna Hem nr 2 1972 (Föreningen Egna Hem - Motala 80 år)

FEH Årsmötesprotokoll 1892-1910. Folkrörelsernas arkiv i Motala

Germundsson, Tomas *Landsbygdens egnahem: egnahemsrörelsen, småbruket och landskapet i sydsvenskt perspektiv* Lund 1993 (doktorsavhandling, Geografiska institutionen Lunds universitet, 232 sidor)

Motala 100 år Motala 1981

Rydberg, J R *Redogörelse för Föreningen Egna Hem och dess verksamhet åren 1887-1905* Motala 1905